

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

גדר

שימור

מצה

מחימוץ

ודין לישת

גוי וקטן

יום שלישי כח אדר א

חגיגה דף כ

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

מחלו' ראשונים אם מהני גדול עומד על גביו בלישת מצה

בגמרא בפסחים (מ.) איתא: הדר אמר רבא, מצוה ללתות [-] את החיטין שעושה מהם מצה, שנאמר (שמות יב יז) "ושמרתם את המצות" - אי לא דבעי לתיתה, שימור למאי. ומבואר בגמרא שם שהשימור הנצרך הוא מעיקרא ולא סגי שימור משעת אפייה ואילך. ונפסק בשו"ע (או"ח סימן תנג ס"ד): החיטים שעושים בהם מצת מצוה, טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק.

ובפסוקים דנו אם מותר ללוש את העיסה על ידי חרש שוטה וקטן, וכן אם מותר ללוש את העיסה על ידי גוי. וכך כתב השו"ע (סימן תס ס"א): אין לשין מצת מצוה, ולא אופין אותה, על ידי נכרי, ולא על ידי חרש שוטה וקטן. ובמשנה ברורה (סק"ג) ביאר הנידון והדעות: הטעם, דכתיב "ושמרת את המצות", ומשמע מזה דשמירה שאתה משמרה שלא תחמיץ, התכווין לשם מצה של מצוה, ונכרי וחש"ו לאו בני שימור נינהו. והסכימו הרבה פוסקים דאפילו ישראל עומד על גבם ומזהירן שיכוונו לשם מצות מצה, גם כן לא מהני. ואינו יוצא ידי חובה אפילו בדיעבד. ויש מן הפוסקים שמקילין בעומד על גבם ומזהירן שיכוונו בעשייתו לשם מצה - דאז אמרינן אדעתא דישאל קעביד. וכתבו הב"ח והמגן אברהם דיש לסמוך עלייהו כשאי אפשר בענין אחר.

תמיהת המנחת חינוך לחלק בין דין לשמה בגט וכיו"ב ובין כוונת שימור במצה

והמנחת חינוך (מצוה י אות י) הביא שורש נידון הראשונים, שתלו דין זה בדין לשמה האמור גבי גט וגבי סת"ם, שחיטה וכיו"ב. וכתב המנחת חינוך שמדבריהם מבואר שעושה המעשה, כגון הלש וכדומה, הם צריכים לכוון לשם מצוה. ותמה על כך המנחת חינוך: ולא הביישן למד - לא אבוש לאמה, מנין לכל הראשונים דין זה. נהי דבעי שימור לשמה, מכל מקום אינו דומה כלל לגט או לדבחים. דגבי גט כתיב (דברים כד א) "וכתב לה", ודרשינן (גיטין כ.). דמעשה הכתיבה יהיה לשמה - אם כן צריך הכותב לכוין, וע"כ לדעת הסובר שמהני גדול עומד על גביו בכתיבת גט ע"י חש"ו, צריך ללמדם לכוון - כיון שהם המחוייבים לכוון. וכן גבי זבחים (זבחים ד.) שלומדת הגמרא מפסוקים שהשחיטה, הקבלה והזריקה צריכים להיות בכוונה - אם כן צריך שעושה המעשה יכוון, ואם עושה המעשה אינו בר כוונה יש מקום לדון אם מהני גדול עומד על גביו.

אבל גבי מצה, וכי מבואר בתורה שאיזה מעשה - הלישה או הקצירה - יהיה לשמה, הרי לא מבואר אלא שהשימור צריך להיות לשמה, ואם כן כשגוי או קטן לש וישאל עומד ומשמר לשם מצה - הרי מתקיים דין השימור. ואם כן, מהיכן פשוט כל כך לראשונים שהלש והאופה צריכים שיהיו ברי כוונה - ילוש מי שירצה, והישראל העומד הוא השומר והוא יכוון לשמה.

ביאור סברת רב האי גאון המתיר גדול עומד על גביו שהשימור נעשה ע"י הגדול

המנחת חינוך מוסיף שבעיינו בספרים מצא בספר נהר שלום לאחד מחכמי ספרד (סימן תס) שעמד בזה, וכתב שזה ביאור דעת רב האי גאון המובאת בטור שם המתיר לאכול מצה שאפאה עכו"ם בפני ישראל ע"י שימור כתיקונה. "ונהנתי מאוד שעמד על זה" - אך מכל מקום המנ"ח מעיר שדוחק לומר שזה טעמו של רב האי גאון, ובזה נחלקו הפוסקים, שהרי דעת ראשונים ואחרונים רבים בטור ושו"ע שפוסלים מצה זו - ואם כן, התמיהה במקומה נותרה, כי בדעתם יהיה מבואר להדיא שעושה המעשה הוא צריך לעשות לשמה, ומנין הוציאו דין זה.

ובמק"א הבאנו נידון האבני נזר (או"ח סימן תעה) אם מותר לסכך על ידי קטן. והשיב שלכאורה נראה דתלוי במחלוקת הפוסקים במצה שלשה קטן אם פסולה כיון שקטן לאו בר שימור הוא, ואם כן הוא הדין לענין סוכה דבעינן שתהא עשויה לצל וקטן לאו בר כוונה הוא. ושוב הוסיף שיתכן שאף הפוסקים המכשירים במצה יפסלו בסוכה - כי טעם הכשרם הוא משום השימור של הישראל העומד על גביו, אבל בסיכוך דבעינן שהעשייה תהיה לשם צל, מה יועיל העומד על גבו, ואינו מהני רק ללמדו ולהזהירו שיתכוון הוא לצל ובזה אף הם מודים שאינו מועיל בקטן. ועי"ש שפלפל בכוונה הנצרכת במצה, אך עכ"פ מבואר מדבריו שזה ביאור דעת הראשונים המתירים גדול עומד על גביו בלישת קטן - שהשימור נעשה על ידי הגדול וכלל לא על ידי לימוד הקטן לכוון.

והבאנו שם עוד שכ"כ בשו"ע הגר"ז (סימן תס ס"א) בביאור דעת רב האי גאון (הו"ד ברא"ש פסחים פ"ב סימן כו) דמצה שאפאה נכרי או קטן לפני ישראל מותר לישראל לאוכלה דחשיב שפיר שימור לשמה. וביאר הגר"ז שאם ישראל גדול בן דעת עומד ומשגיח עליהם שלא תתחמץ העיסה בידיהם, אע"פ שהם אינם מתכוונים לשם הפסח מהני, שאין צריך כלל שתהא כוונת הלישה לשם פסח, אלא שיהא השימור מחימוץ מלישה ואילך לשם פסח, וכאן הרי ישראל בן דעת עומד עליהם ומשגיח על העיסה שבידיהם ומשמרה מחימוץ לשם פסח.

וכבר כתב כן הריטב"א (פסחים מ. ד"ה הדר) בשם הרא"ה, וז"ל: אבל מורי הרא"ה ז"ל היה דן להקל בישראל עומד על גבו, דלא בעי עשיה לשם מצוה רק שימור לשם מצוה, דהכי כתיב 'ושמרתם את המצות'. וכך היה דן מורי הרא"ה ז"ל להלכה ולא למעשה.

ביאור המנ"ח ע"פ חזקת 'אין אדם משמר מה שביד חבירו' ודחיית המאירי והמהרש"ם

והנה בגמרא במסכת חגיגה (כ.) מובאת דעת רבי יונתן בן אלעזר, שאם נפלה מעפרתו של האוכל חוליו על טהרת חוליו, תרומה או קודש, ואמר לחבירו תנה לי, ונתנה לו - הרי מעפורת זו טמאה. ומקשה הגמרא אמאי טמאה המעפורת, הן אמת שחברו שאינו מקפיד כמותו לא שימרה, אך שבעל המעפורת ישמר את מעפרתו ביד חברו. ומשני: אמר רבי יוחנן, חזקה אין אדם משמר מה שביד חבירו.

על פי 'חזקה' זו מיישב המנחת חינוך את תמיהתו, שכן האמת כן הוא שהעושה מעשה במצה צריך כוונה לשם שימור, ולא יועיל מה שישראל יעמוד וישמור את המצה. כי כמו שלגבי טומאה אין אדם משמר מה שביד חבירו, הוא הדין בכל הדברים הצריכים שימור, ובפרט בחמץ המצריך שימור הרבה - ואם כן כיון שאמרה תורה "ושמרתם את המצות" והשימור הוא מחימוץ - ממילא לא מהני שימור של אחר, אלא מי שעושה את המעשה ובידו החיטים או העיסה הוא צריך לשמור, אבל שמירה של אחר לא מהני דזה הוי 'חזקה שאינו משמר מה שביד אחר'.

וזכינו שבימינו כבר נגלה אור דברי המאירי, וכה דבריו בחגיגה (שם): ממה שאמרו כאן חזקה אין אדם משמר מה שביד חברו, למדו קצת מפרשים שלא להניח נכרית ללוש עיסה של מצת מצוה בפסח, אף בישראלית עומדת על גבה - שאין שימור במה שביד חבירו. והם ממש דברי המנחת חינוך הנזכרים. אמנם המאירי דחה דבריהם: ואין זה כלום, שכל שהוא תלוי בחימוץ לבד, אין הסח הדעת פוסל. וטהרות הוא שנטמאו בהיסח הדעת, אבל לא עיסת מצה ויין נסך. דהיינו, שחזקה זו שאין אדם משמר מה שביד חברו, אי אפשר ללומדה מדין טומאה לשאר דינים, כי בדין טומאה דוקא מצאנו שהיסח הדעת פוסל, ושימור בשיעור זה אי אפשר לשמר כשהדבר ביד חבירו, אך שימור מחימוץ מהיכי תיתי שאינו יכול לשמר כשהעיסה ביד חבירו.

וכסברא זו תמה המהרש"ם (ח"ב סימן ג) על דברי המנחת חינוך, שהרי במשנה במסכת פרה (פ"ז מ"ה) מבואר ששימור שלאחריו אינו שימור, וכן נתבאר שם עוד כמה דינים השייכים רק בשימור מטומאה ומפני היסח הדעת. וכי נאמר שגם בשימור מצות יהיו פסולים אלו?! וכן מבואר בתוספות בזבחים (כ.) ששינה הוי היסח הדעת, וכי נאמר שאם יטחון יהודי חיטים בריחיים סגורות, ויישן בשעת הטחינה - שיפסל הקמח מדין 'ושמרתם את המצות'?! אלא ודאי שכיון שכל מצוות השימור היא לשומרו שלא יחמיץ, ממילא סגי באופן שיהיה בטוח שאין בו חימוץ, ואין ללמוד מה'חזקה' המבוארת בגמרא לגבי טומאה לדין שמירת מצות מחימוץ.

חילוק הגריש"א בין דין שימור בטומאה לדין שימור מצה המצריך 'מעשה של שימור'

ובהערות הגריש"א הביא סברא לאידך גיסא, שהרי מבואר בגמרא בפסחים (מ.) שבציקות של נכרים מותרים באכילה בפסח [שלא כמצת מצוה], כל שיודע שלא החמיצו, ועל כרחך שבדין 'שימור' שנאמר במצה, לא נאמר רק שצריך לשמור את המצה שלא תחמיץ, אלא שיש דין שיעשה מעשה שימור לשם מצוה. משא"כ שימור מטומאה אינו דין שיהיה בו 'מעשה של שימור', אלא הוא רק ענין של בירור המציאות, לידע בודאי שלא נטמא. ובגמרא בפסחים (לד.) מבואר שלדעת רבי יוחנן פסול 'היסח הדעת' בקדשים הוא משום חשש טומאה, ואם יבוא אליהו ויטהרנה - נכשירנה. ואילו לגבי חמץ פשוט שכיון שצריך 'מעשה של שימור', אם כן לא יועיל מה שיבוא אליהו ויאמר לנו שלא החמיצה העיסה. ומאחר שחלוק דין השימור בטומאה מדין השימור בפסח, אם כן יש לדון שמא אין ללמוד מה'חזקה' האמורה לגבי טומאה לדין הנצרך לגבי עיסה, כי יתכן שבאמת סגי בשימור של גדול עומד על גביו כדי להחשיב זאת כ'מעשה של שימור'.

ביאור הגר"ד צ'צ'יק ש'ושמרתם את המצות' הוא קביעת אופן עשיית המצה

סברא כעין זו מביא בספר משמר הלוי בשם רבי זאב דב צ'צ'יק זצ"ל, ומכחה מיישב את עיקר קושיית המנחת חינוך. לדבריו, אמנם אין במצה דין עשיה אלא רק דין שמירה, כמו שהעיר המנחת חינוך, אך הרי ודאי שאין זו השמירה הרגילה כשמירת ארבעה שומרים - ששם השמירה היא ענין 'תשומת לב', משא"כ בדין מצה שכתבה התורה "ושמרתם את המצות" - היינו שהתורה קבעה לנו את אופן עשיית המצות, שהמצות צריכות להיעשות באופן שלא יבוא לידי חימוץ, וזאת על ידי העסק בבצק בכל שעה - וזו השמירה על המצות הנלמדת מדין "ושמרתם את המצות".

וכך מבואר בדברי רש"י במנחות (נג.): מצוה לשמרם שלא יחמיצו, ושימור היינו שיעסוק בבצק כל שעה, ע"כ. מבואר אם כן שהשימור אינו רק לדאוג שלא יחמיצו המצות, אלא הוא דין באופן עשיית המצות, שיעסקו בבצק בכל עת באופן שלא יבוא לידי חימוץ. וכ"כ בשו"ע הגר"ז (סימן תנג סט"ו): ומהו שימור זה האמור בתורה? הוא כשרואה אותה קרובה לבוא לידי חימוץ - ישמרנה וישתדל שלא תחמיץ. כגון מתחילת לישתה ואילך שכבר באו עליה מים והיא קרובה להחמיץ, להתעסק בה בידים בלישתה ועריכתה ואפייתה צריך ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו לשם מצה, אבל לא גוי ולא חש"ו.

מעתה תבואר היטב דעת הראשונים שהעב"ם העושה המעשה לישה - הוא המשמר, ולא ניתן לדון את הישראל העומד על גביו כ'משמר' אלא רק כ'עומד על גבי העב"ם' המשמר את המצות. שכן העב"ם הוא הפועל את פעולת השימור בעסק המצות.

"אמנם

אין במצה

דין עשייה

אלא רק

דין שמירה,

אך אין זו

שמירה

כשמירת

ד' שומרים

שעניינה

'תשומת

לבי, אלא

קביעת

אופן עשיית

המצות"

החידוש היומי מוקדש

לזכות החתן

הרב

שלום כמון

שליט"א

לרגל שמחת נישואיו

שיעלה הזיווג יפה

כעתירת אוהביו